

AZ EMBERI MÉLTÓSÁG, MINT POLGÁRI JOGI
SZEMÉLYISÉGI JOG AZ EMBERI ÉLET ELLENÉBEN,
SŐT AZON IS TÚL?

*Gondolatok a halál és a kegyeleti jog kapcsán**

LANDI Balázs
egyetemi docens (PPKE JÁK)

„Le nem törölhetem táblámról
a hatodik napot,
úgy sokasodtak bűneim,
ahogy ti sokasodtatok,
hát megvárom remegő reménnyel,
hogy föloldozzatok:
hogy kioltsátok már a földet,
e satnya csillagot –
s én nem teremtek többé embert,
csak madarat, csak állatot!”

/Zelk Zoltán: Isten rimánkodása/

1. Invokáció

„»Teremtsünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá. Ők uralkodjanak a tenger halai, az ég madarai, a háziállatok, a mezei vadak és az összes csúszómászó fölött, amely a földön mozog.« Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt, férfinek és nőnek teremtette őket. Isten megáldotta őket, Isten szólt hozzájuk: »Legyetek termékenyek,

* Jelen tanulmányt tanszéki kolléganőnk, BAROCHNÉ SZABÓ Marianna (1968–2020) emlékének ajánlom, aki húsz évén át – felfoghatatlanul fiatalon bekövetkezett haláláig – tanított a PPKE JÁK, Polgári Jogi Tanszékén. Velünk volt és velünk marad!

szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá. Uralkodjatok a tenger halai, az ég madarai és minden állat fölött, amely a földön mozog.«¹

Az embert a ‘teremtés’ utolsó, befejező lépéseként teremtette meg az Úr, a hatodik napon, és utána megpihent. Ahol a ‘teremtés’ zárul, ott kezdődik a világi jog; de vajon ugyanott húzódik-e a világi jog határa is, ahol és amikor az ember élete, jogalanyisága véget ér?

Kultúránk meghatározó módon

„a születést, a házasságot és a halált tartotta az élet három nagy szükségének, az emberi élet három olyan elkülönülő állomásának, amelyek előttük sokszor rejtve maradtak, de még a korabeli természettudományos vizsgálódás számára is megfejthetetlenek voltak, ugyanakkor az őskortól áthagyományozott babonák, hiedelmek fonódtak köréjük, s így félelmetes titkokat és rejtelmeket hordoztak.”²

A hiedelmek és babonák talán megkoptak idővel, ugyanakkor még ma is mindenki fájdalom közepette jön a világra, és fájdalmat elszenvedve, vagy okozva hagyja azt el; a közbeeső időtartamot pedig, amelyet hol fájdalommal, hol örömmel töltünk el, nevezük még ma is az ember életének. Ennek a földi életnek az utolsó, kívüllág számára is jól érzékelhető, ‘megfogható’ és ezáltal jogilag is szabályozott ‘stációja’: a halál.

2. Expozíció

Egészen a 17-18. század fordulójáig az ember korábban lépett be az életbe, de fiatalabban is lépett ki belőle: meghalt – ez akkoriban kétségtelenül gyakoribb volt –, vagy főként visszavonult. Ötvenedik életéve felé közeledve az ember tevékenysége lelassult. Öregnek hatott, akit a fiatalok becsaptak és kinevettek. Ha volt vagyona, elhagyta a várost és a birtokára vonult vissza. Esetleg kolostorba vonult, belépett a rendbe, hogy felkészüljön a halálra.

Azonban egyik fenti esetben sem vett részt többé az aktív életben: a társadalom számára már meghalt, mielőtt az élet számára meghalt volna – nem annyira azért, hogy élvezze az életet, mint napjainkban, inkább azért, mert nem tudta megőrizni a helyzetét a társadalomban és jogviszonyaiban!

Aztán az orvostudomány és az életkörülmények, ti. az anyagi élet feltételeinek a javulása lehetővé tette, hogy az öregedő ember azon a koron túl is folytassa tevékeny életét, amelyben az előző évszázadban már kénytelen volt lemondani róla. Kialakult egy új képessége, amit akkor is gyakorolhat az ember, amikor az ereje már hanyatlani kezd: az okos és tapasztalt ember funkciója.

A társadalmi élet egyre bonyolultabb, s ez szükségessé teszi, hogy gyakrabban forduljanak az értelmi és szervező képességekhez, amelyek függetlenek a fizikai képes-

¹ Ter 1,26–28.

² TÁRKÁNY SzÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 179.

ségektől, és következésképpen az életkortól vagy az öregedéstől: a dolgozószobájában ülő ember gondolkodása kezd versenyre kelni a fizikai cselekvéssel, a közvetlen beavatkozással, az emberek közötti konkrét kapcsolattal. Így a dolgozószobájában ülő, vagyis kortalan ember – fizikai erejének hanyatlása mellett és ellenére – megnyújtja aktivitását: nincs többé akadálya annak, hogy akár biológiai haláláig kitolja visszavonulásának időpontját.

Az öregedéssel együtt pedig természetes módon az érzelmek egy egész köre tűnt előtérbe, amit a korábbi évszázadokban még a szegény és a megvetés övezett. A klasszikus, sőt a preklasszikus irodalmunkból szinte teljesen hiányzik a betegség és a halál ábrázolása, kivéve a mondákban leírt erőszakos halált. Érdekelte az embereket Titus vívódása a szenvedély és dicsőség között, vagy a szerelmi és egyéb, erkölcsi próbatételei, de az öregedés és a betegség, ti. a romlás erőivel szembeni ellenállás és mindennapos küzdelem nem vonta magára sem a költők, sem a moralisták, sem az olvasók figyelmét. Ezen kivételek egyike Aiszóposz³ legalább annyira üdítő, mint örökérvényű története:

„Mikor Zeusz megteremtette az embert, rövid életűvé tette őt. Az azonban felhasználta az esztét: mikor beállt a tél, házat épített magának, és ott töltötte az időt. Egyszer, amikor nagyon hideg lett, és esett az eső, a ló már nem bírta ki, hanem futva ment az emberhez, és kérte, hogy fogadja be a fedele alá. Az ember viszont azt felelte, hogy ezt csak akkor teszi meg, ha a ló éveinek egy részét átadja neki. Az szívesen meg is adta ezt. Nem sokkal később megjelent az ökör is, amely szintén nem tudta kibírni a telet. Az ember neki is azt mondta, hogy nem fogadja be, ha nem ad neki az éveiből valamennyit, és amikor az részt adott, akkor szállást is kapott. Végül a hidegtől gyötörtén megérkezett a kutya is, és miután idejéből részt adott az embernek, ő is fedél alá került. Ezért van az, hogy az emberek, amíg a Zeusztól kapott időt élnek, jók és romlatlanok; amikor a lótól kapott éveket, dicsekvők és büszkélkedők; elérve az ökörtől kapott éveket, erőteljesen dolgoznak; a kutjától kapott éveket töltve pedig haragosak és mogorvák. Ezt a mesét alkalmazhatjuk a haragos és rossz természetű öregemberre.”⁴

Így jutunk el témánk szerinti harmadik fejlődési szakaszba, amikor az öregség legyőzése sem volt már elég az ember számára. Az ember, miután megszüntette azt a közbülső ‘zónát’, mely a társadalomból való visszavonulását a természetes haláltól elválasztotta, egy végső akadályba ütközött, melyre valaha az eleve vesztes lemondásával tekintett. Most az ‘a rendkívüli ötlete’ támadt, hogy megtöri ezt a misztikus, félelmetes ellenállást: visszaszorítja a halált.

Az emberek elkezdtek orvoshoz fordulni, előbb, mintsem az orvostudomány haterékonyvá vált volna. Sőt, a helyzetet érdemben befolyásolta, hogy a jelenkort uraló pluralizmus, mint *nolens volens*, az orvostudomány kapui előtt sem torpant meg. Az

³ AISZÓPOSZ (latinosan: Aesopus; Kr.e. 310 körül – Kr.e. 240 körül) görög író, meseíró.

⁴ AISZÓPOSZ: A ló, az ökör, a kutya és az ember. In: GYURGYÁK János (szerk.): Élet és halál könyve. II. k. Budapest, Osiris, 2010. 698–699.

orvostudomány hihetetlen modernkori fejlődése tehát mindezen, elementáris módon jelentkező társadalmi szükségletre, és a szükséglet nyomán megindult társadalmi folyamatokra válaszolt.

S az orvostudomány valóban visszaszorította a halált, de azzal, hogy kórházakban és laboratóriumi kutatásokban tökélesítették az emberi test tudományát, az emberi testet ugyanúgy gépesítette, mint az egész civilizációt. Erre (is) válasza a jogtudomány-nak a személyiségi jogok robbanásszerű fejlődése.⁵

Nem vitás, hogy az itt felmerülő kérdések és érzelmek rendkívüli körülményt és figyelmet igényelnek. Ugyanakkor megnehezíti a válaszadást atomizálódó világunk egy másik jelensége, ti. az elértéktelenedés. Amíg az orvost – a korábbi évszázadokban – misztifikált ismeretekkel rendelkező és valamennyi élethelyzetben megbecsült tanácsadó személynek tekintették, addig ma elvárják tőle, hogy behatóan ismerje a jelenkor orvostudományát és a betegségek sokaságát, valamint azok formáit és a kezelésükre alkalmazható gyógyszerek, eljárások tömkelegét. Hasonlóképpen a rendelkezésre álló szakfolyóiratok, tudományos írások és a kezelési javaslatok átláthatatlan rengetegének ismerete is elvárásként jelentkezik az orvosokkal szemben.

Így az orvosok betegekkel fenntartott kapcsolata – különösen a kórházakban és a klinikákon – nem csak néha, hanem gyakorta sajnálatosan csekély mértékű. Nem véletlen, hogy a betegek döntő többsége a kórházi orvosok – és nem a házi orvosok – ellen fordul.⁶

A tömegtájékoztató, a megbiztosítás és a jóléti kívánalmak hatására az orvos-beteg kapcsolat a lehető 'legrealisztikusabb' alapra zsugorodott: *do, ut des*. Itt a beteglap, ott a kezelési igény. A kezelés anonimizálódott és automatizálódott.

Ennek részeként a születés és a halál is eltávolodott a mindennapoktól. A halál elleni harcra ugyanaz áll, mint az élet elleni harcra: gépek élhetnek és gépek ölnek. Világunk, a korábban az erkölcs (*mos*) és hiedelmek, szokások által uralt világ technicizálódott. Ebben a világban, a mi világunkban az emberi test egy 'megjavítható szerszám', amelyre a természettudományok éppoly joggal alkalmazhatók, mint az állatokra és a növényekre. Így tekintünk napjainkban a jogtudományra is, amitől elvárjuk, hogy a természettudományokkal lépést tartva pótolja a hátrahagyott erkölcsi, és egyéb, a metajurisztika köréből származó normákat.

⁵ „A személyiségi jogok új fellendülése idején, a második világháború után azonban az önvédelem két okból is megnehezül. Egyrészt lassan elfogy a nem jogi védelem közege, felbomlanak az olyan közösségek, amelyeket nem jogi rend tart össze, és meggyengülnek maguk a jogon kívüli normarendszerek is. Másrészt, és ez a súlyosabb ok: megváltoznak a személyiséget ért támadások. A személyes sértések helyét személytelen, technikai fenyegetettség foglalja el; amely már ezért is megbillenti az erőegyensúlyt, és még inkább azért, mert valóban az egyes emberhez képest rendkívüli túlerő kezébe indul ki, rendszerint szervezetéből – a veszély tehát ebben az értelemben is személytelen.” In: SÓLYOM László: A személyiségi jogok elmélete. (Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1983.) In: SÓLYOM László: *Documenta I. – Polgári jog*. Budapest, HVG-Orac, 2019. 521–522.).

⁶ TÓTH Zoltán: A felértékelődött felelősség – teljesíthető elvárás? Egy gyakorló szülész-nőgyógyász szakorvos véleménye. In: *A jogalkalmazás vitatott területei – az egészségügyi szolgáltatók polgári jogi felelőssége – szigorú bírói gyakorlat?* Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar – Debreceni Egyetem OEC Általános Orvostudományi Kar, 2013. 73–89.

Kérdés, hogy a bevallottan nem értéksemleges jog képes-e ezen változtatni? Képes-e a jogalanyiságát elvesztett, halott embernek tulajdonított jogok védelme, vagy csak biztosítása érdekében fellépni? Alkalmas-e arra, hogy versenyre kelve a természettudományokkal, amik meghosszabbítják a földi életet, meghosszabbítsa az ember életét, jogalanyiságát és személyiségének védelmét a halálán túl is?

3. Enumeráció

A halált, tehát azt, hogy valaki a társadalomból örökre eltávozik, ugyanúgy közügynek tekintették akkor és tekintik ma is, mint a születést és a házasságot, s így – noha annak közvetlen jogi hatásai elsődlegesen a családon belül jelentkeztek – a halál bekövetkezésének a módjában, a gyászban, az eltemetés sokféle kötelezettségében, s nem utolsósorban a halott emlékének a tiszteletében éppen úgy osztozott a távolabbi, vérségi és lokális közösség, a köz, mint maga a család. A halált így már a kezdetektől fogva egyszerre szabályozták közjogi és magánjogi szabályok.

Ezen szabályok részben technikai jellegűek, részben identitáselméletet⁷ közvetítenek és értékelvűek. A technikai jellegű, alapvetően orvos-szakmai szabályokban jut kifejezésre:

„a halállal kapcsolatban letisztult szándékunk: egy általános kritériumrendszert keresünk a halál meghatározásához olyan klinikai tesztekkel társítva, melyek igazolják definícióink feltételeinek teljesülését konkrét esetben. Meglévő halálstandardjaink: teljes agyhalál, agytörzsi halál, felsőbb agyi halál és tradicionális halál.”⁸

Az értékelvű, a személyiségi jogok védelmét kimondó szabályozás kiinduló pontja ezzel szemben az emberi méltóság, mint feltétlen és abszolút érték, amely az emberek egyenlőségén alapul és azt biztosítja, hogy a méltóság oszthatatlan és csorbíthatatlan:

„A személyiség eleven folyam, mely sohasem áll meg, és a saját medrében halad a külső világnak máslényegű tárgyai közt. Ennek a folyamnak érintetlenségét védeni hivatása a jognak egyfelől abban, hogy mozgása ne legyen akadályozva, tisztasága ne legyen elhomályosítva, másfelől, hogy önmagával

⁷ „Ez a jogintézmény az »autonómiát« írja zászlajára, és céljának bármely megfogalmazása – a személyiség szabad kibontakozása [...], vagy az önérvényesítés, avagy az individuum érinthetlensége stb. – ugyanazt jelenti. Az autonóm emberi személyiség megvalósítása azonban kivételes teljesítmény és ugyanakkor a legszemélyesebb is: »kivülről« – hát még jogilag! – nem biztosítható, de meg sem határozható; a körülményektől viszonylag független, mert mértéke maga az egyén. A jog itt olyasmit ígér, amit nem adhat, és maga a személyiségi jog természetesen nem is úgy funkcionál, mintha ezt akarná nyújtani.” Ld. SÓLYOM (1983) i. m. 520.

⁸ F. KISS Gabriella: A halál arcai. A halál jogfogalma. *Állam- és Jogtudomány*, 2019/2. 7.

azonossága és más ily folyamatoktól – valamint a külvilágtól – való különbözősége el legyen ismervé.”⁹

A Ptk. Második könyvének Harmadik része rendelkezik a személyiségi jogokról, s annak XI. címe e jogok védelmének általános szabályait tartalmazza. A Ptk 2:42. § (1) bekezdése kimondja, hogy „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki ne gátolja.” A (2) bekezdés ezt követően nevesíti az emberi méltóságot és a személyiségi jogokat: „Az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. A személyiségi jogok e törvény védelme alatt állnak.”

A Ptk. tehát nem azonosítja a polgári jogi személyiségvédelmet az alapjogok katalógusával:

„Kétségtelen, hogy bizonyos alapjogok a személyiségi jogok részeivé váltak (pl. élethez, testi épséghez, egészséghez fűződő jogok), de eltérőek lehetnek az érvényesítésüket szolgáló jogi eszközök. Ennek megfelelően a Ptk. el kívánja kerülni, hogy az alkotmányos szabadságok, nemzetközi egyezményekben foglalt emberi jogok közül azokat is a magánjogi kódex tartalmazza, amelyeknek érvényesülését az államnak közjogi eszközzel kell biztosítania, és amelyeknek megvalósítására a polgári jogi eszközök egyáltalán nem vagy csak kevésbé alkalmasak.”¹⁰

Ennek az általános személyiségi jogvédelmi generálklauzulának az úgynevezett ‘anyajoga’ – tekintettel az Alkotmánybíróság gyakorlatára¹¹ is – az emberi méltóság.

A ‘méltóság joga’ és a ‘személyiségi jogvédelem generálklauzulája’ közötti megkülönböztetés azonban nemcsak azok érvényre jutását biztosító szankciórendszer eltérő jellege okán indokolt, hanem azért is, mert az Alkotmánybíróság a méltósághoz való jogot – meghaladva a Ptk. kereteit – nem csak általános személyiségi jogként értelmezi, hanem mint önálló, konkrét alapjogot is alkalmazza.¹² Az Alkotmánybíróság gyakorlatában az emberi méltósághoz való jog az emberi élethez kapcsolódó, attól el nem választható minőségi jegy. Ahogy a 64/1991. (XII. 17.) AB határozat mondja: „[...] az ember jogi alaphelyzetéhez hozzátartozik két »tartalmi« alapjog is, amely a jogképesség formális kategóriáját kitölti, és a »személy« emberi minőségét kifejezi: az élethez és az emberi méltósághoz való jog.”¹³ Ez teszi továbbá alkalmassá arra, hogy betöltse másik fontos funkcióját, ti. az Alaptörvényben és a személyiségi jogvédelemben is az egyenlőség (egyenlő jogképesség) biztosítását az emberek között. A

⁹ BALÁS P. Elemér: A személyiségi jogok. In: SZLADITS Károly: *Magyar magánjog I.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1942. 625.

¹⁰ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz.* Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 124.

¹¹ Alaphatározat: 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 44–45.

¹² Vö. pl. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 309.

¹³ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297.

hátrányos megkülönböztetés tilalma (egyenlő bánásmód követelménye) ugyanis arra vonatkozik, hogy

*„a jognak mindenkit egyenlőként (egyenlő méltóságú személyként) kell kezelnie, azaz az emberi méltóság alapjogán nem eshet csorba, azonos tisztelettel és körültekintéssel, az egyéni szempontok azonos mértékű figyelembevételével kell a jogosultságok és a kedvezmények elosztásának szempontjait meghatározni”.*¹⁴

Végül az egyes alapjogok, így különösen a véleménynyilvánítási szabadság korlátozása megengedhetőségének a mérlegeléskor leginkább azt kell vizsgálni, hogy az adott magatartás sérti-e az egyén méltóságához (becsületéhez) való jogát, mint személyiségi jogot. Az ilyen esetek megítélése ezért elképzelhetetlen anélkül, hogy a méltóság jogát ne csupán általános személyiségi jogként, hanem konkrét, önálló alapjogként is tekintsük.

A kegyeleti jog – a fentiekben részletezett értelemben vett – személyiségi jogok rendszeréhez kapcsolódik tehát, s azt a Ptk. mintegy a túlélők nevesített személyiségi jogaként szabályozza.¹⁵ A kegyeleti jog ezen része, amely az elhunyt személy emlékét védi,

*„a Ptk.-nak az egyik kivételes szabálya, amely a személyiségi jogokhoz kapcsolódóan az ember transzcendens, nem testi és nem fizikai valóságban megjelenő jelenlétéhez kapcsolódik. Az emlék az egyéni és a közösségi tudatban megjelenő képzet, reflexió és tudati ismeret, érzésekkel, az emlékezés töredékességével és az élet adta lehetőségekkel vegyített világ. A személy halálon túli valóságát a jogban ez az emlékezet jelenti. Viszont a jog tagadja, hogy az elhunyt személynek jogai lehetnének, a polgári jogban csak élő személy jogairól beszélünk. Amennyiben az ember meghalt, jogai sincsenek, és így védendő érdeke sem marad. Az emlékezet valósága viszont ezt a rendkívül formalisztikus megközelítést megtöri, az emlékezet közege így vezet át az elhunyt világból a jog jelenvalóságába, a jogilag védhető javak körébe.”*¹⁶

4. Retardáció

Jelen tanulmányomban – annak alcímében is meghatározott módon – a halál és a kegyeleti jog kapcsán fogalmazom meg gondolataimat, de legalább említés szintjén utalni kell az eutanázia alkotmányos dilemmájára, különösen annak legújabb fejleményeire

¹⁴ 9/1990. (IV. 25.) AB határozat, ABH 1990, 46, 48.

¹⁵ Ptk. 2:50. §.: „[Kegyeleti jog] (1) Meghalt ember emlékének megsértése miatt bírósághoz fordulhat a hozzátartozó vagy az, akit az elhunyt végrendeleti juttatásban részesített. (2) A kegyeleti jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését bármelyik örökös kérheti. Több örökös esetén az elvont vagyoni előny az örökösöket a hagyatékából való részesedésük arányában illeti meg.”

¹⁶ CSEHI Zoltán: A kegyeleti jogok egyes kérdéseiről. Elhangzott a 20 éves a magyarországi temetkezési törvény címmel tartott, *Temetkezési- és Kegyeleti Jogi Konferencián* (Budapest, PPKE JÁK, 2019. október 25.).

figyelemmel, amikor is az emberi méltóság, mint polgári jogi személyiségi jog nem az élet után, hanem az élet ellenében jut érvényre.

Itt az élethez és az emberi méltósághoz való jog nagy kérdéseiről van szó, amibe az eutanázián túl beletartozik a halálbüntetés és az abortusz problémaköre is, vagyis azon alkotmányos dilemmák, melyekben az Alkotmánybíróság tudatos és morális megfontolások alapján kapcsolta össze az élethez és a méltósághoz való jogot:

„Mindazonáltal a két jog abszolút voltát és sérthetetlenségét nem minden esetre tartjuk érvényesnek, hanem mint az emberi státusz meghatározását. Emögött az a morális megfontolás rejlik, [...] hogy van egy abszolút határ, amelyen sem az állam, sem más emberek kényszerítő hatalma nem terjedhet túl. Vagyis az egyéni autonómia magja a jog számára hozzáférhetetlen. A klasszikus megfogalmazás szerint az ember nem válhat eszközzé, vagy tárggyá. [...] Az eutanázia olyan súlyú kérdés, [...] amiben az ember ráakad az »érettség« érvére, ami egyfajta elhárító technika. Vajon tényleg érett-e Magyarországon a helyzet az eutanáziakérdés elbírálására? Amikor még törvény sincs, amit felül lehetne bírálni. Ugyanakkor mindenki tudja, milyen orvosi gyakorlat folyik a kórházakban. Igaz, hogy az orvos felett ott függ a kard, hogy lesújtson rá, de még senkinek nem jutott az eszébe, vagy nem volt mersze, hogy ebbe a kényes ügybe beleavatkozzon. [...] A korábbi ítéletekből azonban az is következik, hogy az Alkotmány kizárja az élet feletti idegen rendelkezést.”¹⁷

Majd eltelt öt év, s megszületett az Alkotmánybíróságnak az életmentő kezelés visszautasítása, mint nevesített betegjog és az eutanázia között határvonalat húzó döntése:

„Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint az, hogy az emberi méltósághoz való jog az élettel együtt fennálló egységben korlátozhatatlan, csak az olyan helyzetre vonatkozik, amikor az életet és az attól elválaszthatatlan emberi méltóságot mások korlátoznák. [...] A méltó halálhoz való jog viszont nem az élettől való megfosztás, hanem az élet saját elhatározásból való befejezésének összefüggésében merül fel, még akkor is, ha egyes módozatainál a halálba induló beteg más személy – az orvos – segítségét kívánja igénybe venni. Ennek folytán a méltó halálhoz való jog [...] nem az élethez való joggal fennálló egységben jelentkezik, hanem ellenkezőleg; ezen életszakasz megélésének kényszeréből adódóan az emberi méltóság sérelme éppen az által következik be, hogy bár a beteg gyógyíthatatlan, az élet nem ér véget azon a ponton, ahol élete a betegség elviselésével járó súlyos testi, lelki szenvedés, a kiszolgáltatottság és a reménytelenség érzése folytán kibékíthetetlen konfliktusba kerül méltóságérzetével. Következésképpen a gyógyíthatatlan beteg életének emberi méltósághoz való jogával összhangban történő befejezésével kapcsol-

¹⁷ A „nehéz eseteknél” a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez. Sólyom Lászlóval, az Alkotmánybíróság elnökével Tóth Gábor Attila beszélget. (*Fundamentum*, 1997/1.) In: SÓLYOM László: *Documenta II. – Alkotmányjog*. Budapest, HVG-Orac, 2019. 378–380.

latos alkotmányossági kérdéseknek akár a halálbüntetésnél, akár a terhesség művi megszakításánál vizsgálendő alkotmányossági kérdésekhez képest az a megkülönböztető jegye, hogy az emberi méltósághoz való jog nem az élethez való joggal elválaszthatatlan egységben jelentkezik, hanem fordítva: az egyik érvényesülésével együtt járhat a másik háttérbe szorulása. Ezért pusztán a méltósághoz való joggal egységben jelentkező élethez való jognak az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban kifejtettek szerinti korlátozhatatlanságára hivatkozással nem állítható megalapozottan, hogy a gyógyíthatatlan beteg életének emberi méltóságával összeegyeztethető befejezésére vonatkozó önrendelkezési joga is korlátozhatatlan.”¹⁸

E nagyon is tágan értelmezhető jogok határainak pontos kijelölése rendkívül nehéz, s még ezek sem nyújthatnak segítséget a valóban problematikus és szükségképpen egyedi esetekben. A jog – versenyre kellve a természettudományokkal, amik meghosszabbítják a földi életet – ugyanis nemcsak az emberi élet meghosszabbítására, de annak megrövidítésére sem képes a méltósághoz való jog alapján:

„Meddig mehet el az ember, hogy már nem emberhez méltó az élete? A kezelés visszautasításának a jogára gondolok. Azt hiszem, egyrészt ki-ki maga dönthet, másrészt az a kérdés, mennyire vagy ura a helyzetednek, és a környezeted hogy viszonyul hozzád, illetve te a környezetedhez. Mert a kettő adja ki azt a valamit, amiért érdemes élni vagy sem. Ha a környezetem nem nyújtaná azt a nagyon sok szeretetet, gondoskodást, amit kapok, akkor úgy érezném, hogy méltatlan életet élek. [...] Hol vannak a határok, hol kell meghúzni a határt, hogy méltó vagy már méltatlan-e egy élet?”¹⁹

A német Alkotmánybíróság 2020.február 26-án mondta ki határozatában, hogy az önrendelkezésen alapuló halál, mint a személyi autonómia kifejeződése, az általános személyiségi jog részét képezi.²⁰ Alig két hónappal később, 2020. április 21-én pedig a holland Legfelső Bíróság jogszerűnek mondta ki határozatában a súlyosan demens betegek esetében is az aktív halálba segítést.²¹

¹⁸ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat.

¹⁹ POLCZ Alaine: A teljesség felé. In: POLCZ Alaine: *Nem trappolok tovább. Naplójegyzetek 2006–2007.* Pécs, Jelenkor, 2008.

²⁰ „1. a) Das allgemeine Persönlichkeitsrecht (Art. 2 Abs. 1 i.V.m. Art. 1 Abs. 1 GG) umfasst als Ausdruck persönlicher Autonomie ein Recht auf selbstbestimmtes Sterben. b) Das Recht auf selbstbestimmtes Sterben schließt die Freiheit ein, sich das Leben zu nehmen. Die Entscheidung des Einzelnen, seinem Leben entsprechend seinem Verständnis von Lebensqualität und Sinnhaftigkeit der eigenen Existenz ein Ende zu setzen, ist im Ausgangspunkt als Akt autonomer Selbstbestimmung von Staat und Gesellschaft zu respektieren. c) Die Freiheit, sich das Leben zu nehmen, umfasst auch die Freiheit, hierfür bei Dritten Hilfe zu suchen und Hilfe, soweit sie angeboten wird, in Anspruch zu nehmen.” BVefG, Karlsruhe, Urteil des Zweiten Senats vom 26. Februar 2020.

²¹ „Es geht um den Fall einer 74 Jahre alten Frau, die schriftlich erklärt hatte, dass sie im Fall unerträglichen Leidens sterben wolle, „wenn ich denke, dass die Zeit dafür reif ist“. Kurz darauf erkrankte die Frau schwer an Alzheimer'scher Demenz. [...] Als die Frau in ein Pflegeheim umzog, bat der Ehemann

5. Peroráció

Az ember jogképesége halálával megszűnik. „A nem létező személynek jogai, így természetesen személyiségi jogai sem lehetnek.”²² ezért „a kegyeleti jog lényegében a túlélők személyiségi joga arra vonatkozóan, hogy az elhunyt bennük tovább élő emlékét mindenki tartsa tiszteletben.”²³ A kegyeleti jog, mint abszolút szerkezetű jog nemcsak az elhunyt emlékét sértő magatartással szembeni védekezést foglalja magába, hanem a kegyeleti jog keretei között élvez védelmet a posztumusz névhasználati jog,²⁴ a jóhírnév,²⁵ a képmás²⁶ és hangfelvétel, a személyes adatok, valamint a szerzői jogok²⁷ védelme, de a végtisztesség megadása és a földi maradványok tiszteletben tartása²⁸ – mint az eltemetetéshez való jog elemei – is a legfontosabb kegyeleti jogosultságok közé tartoznak. Ez utóbbi vonatkozásában következetes a bírói joggyakorlat, miszerint: „A kegyeleti jog gyakorlásakor fokozott jelentősége van a jogosultak együttműködésének, egyik jogosult sem tehet olyat, amely sérti a halott emlékét, és a többi kegyeleti jogosult jogait vagy méltánylást érdemlő érdekeit.”²⁹ Ennek az ‘együttműködésnek’ meglehetősen tág és közjogi értelemben vett kiterjesztését eredményezte a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény (Ttv.) módosításáról hozott 2013. évi CXXXVIII. tv., amelynek 10. §-a bevezette „A szociális temetés”³⁰ intézményét. En-

einen Arzt der Einrichtung, sie auf Grundlage der Patientenverfügung zu töten. [...] Zwei Ärzte äußerten, die Voraussetzungen für aktive Sterbehilfe seien erfüllt: Das Leiden sei unerträglich und nicht behandelbar, der Todeswunsch freiwillig und durchdacht. Die Familie der Patientin beschloss daraufhin, dass sie getötet werden sollte.” in: Marlene GRUNBERT: Gericht gestattet aktive Sterbehilfe bei Demenzkranken. *FAZ*, 21. 04. 2020.

²² VÉKÁS–GÁRDOS i. m.164.

²³ NAVRATYIL Zoltán: *Az ember, mint jogalany*. Budapest, MenedzserPraxis, 2016. 95.

²⁴ BH2002.221.

²⁵ BDT2017.3712.

²⁶ BH1996.250.

²⁷ BDT2019.4062.

²⁸ PJD2017.1.

²⁹ BH1984.352.

³⁰ 2013.évi CXXXVIII.tv. 10.§.: „24/A. § (7) Az eltemetető vagy az általa felkért személy a szociális temetés igénylése során nyilatkozatban vállalja, hogy maga látja el a következő temetkezési szolgáltatásokat: a) az elhunyt temetésre való előkészítése (mosdatása, felöltöztetése), kivéve a 24/B. § (1) és (2) bekezdésében meghatározott esetet, b) sír vagy urnasír kiásása és visszahantolása, c) koporsó, urna gépjármű nélküli szállítása a temetőn belül, és d) a sírba helyezés vagy urnaelhelyezés (a továbbiakban együtt: személyes közreműködés).

(8) Az eltemetető és a szociális temetésben közreműködők nyilatkoznak továbbá arról, hogy a) a (7) bekezdésben meghatározott tevékenységek elvégzése kapcsán az eltemetető nem ajánl fel, a személyes közreműködők pedig nem fogadnak el semmilyen ellenszolgáltatást, b) a szociális parcellával rendelkező temető üzemeltetője a munkavégzés szabályairól őket tájékoztatta, a munkavégzés során esetlegesen előforduló baleset miatt kártérítési követeléssel sem a temető tulajdonosa, sem a temető üzemeltetője, sem pedig az eltemetető felé nem élhetnek.

(9) A (7) és (8) bekezdésben meghatározott nyilatkozatokat legkésőbb a munkavégzés megkezdése előtt a szociális parcellával rendelkező temető üzemeltetője részére az eltemetető köteles átadni, ennek hiányában a munkavégzés megkezdését a temető üzemeltetőjének meg kell akadályoznia.”

nek értelmében a kegyeleti jog részét képező végtisztesség megadása során a kegyeleti jogosultak – vagy az általuk felkért személyek – személyes közreműködését követeli meg a törvény, az állam által erre a célra ingyenesen biztosított eszközökkel és kegyeleti kellékekkel a temetőkben erre a célra kijelölt ún. szociális parcellákban. A Ttv. módosítás 5.§-a rendelkezik arról is, hogy

„16/A. § (1) A köztemető üzemeltetője gondoskodik arról, hogy a szociális temetés lebonyolításában részt vevők megismerhessék a temetéssel összefüggő munkavédelmi, közegészségügyi, járványügyi szabályokat. (2) Szociális temetés esetén a köztemető üzemeltetője a személyes közreműködést végzők temetőben végzett tevékenységét ellenőrzi. A jogszabályban foglaltak be nem tartása esetén a köztemető üzemeltetője felhívja a személyes közreműködést végzőt a munkavédelmi, közegészségügyi, járványügyi előírások betartására. Ezek nem teljesítése esetén a köztemető üzemeltetője megteszi a szükséges intézkedéseket a feladat elvégzése érdekében, melynek költségei a személyes közreműködést vállalat terhelik.”

A Ttv. módosítás rendelkezései eredetileg 2014. január 1-jén léptek volna hatályba, amit utóbb a jogalkotó 2022. január 1-jére módosított.

Még másfél évünk van hátra, hogy a méltósághoz való jog, mint polgári jogi személyiségi jog ‘anyajogának’ és a kegyeleti jogok, mint egyik nevesített személyiségi jog megsértését éppen a kegyeleti jogosultak személyére kényszerítő rendelkezés között tátongó ellentétre³¹ megoldást találjunk, s visszatérjünk az ember transzcendens, nem testi és nem fizikai valóságban megjelenő jelentéséhez a személyiségi jogok, így a kegyeleti jog körében is.

S ha már a halott ember jog számára oly nehezen megragadható lényegéről van szó, itt idézném fel a társadalmi önszerveződéseket, az egyéni- és közösségi szabadságjogok, s végső soron az emberi élet és méltóságból, mint anyajogból levezetett egyesülési jog talaján szerveződő mozgalmak oly sokat hangoztatott alaptételét: „Semmit rólunk nélkülünk!”. Vagyis ‘legyen jelen’ – legalább a szavak szintjén és azok szellemiségében – a halott ember, amikor a halálról és a kegyeleti jogról gondolkodunk, már csak annak okán is, hogy „nem tudjátok, melyik az a nap, és melyik az az óra...”³²

„Azt hiszem, meghalni nagyon nehéz. Sic. Kimondtam.”³³

³¹ „Tisztes szegény vagy, s lóg fejed, / de lóghat-é, ezért is? / Vesd meg a szolgálteket, / fel a fejjel, azért is! / Azért is, azért is, / bármi nehéz, azért is; / a csillogó rang nem arany: / az ember az, azért is! / [...] / S főhászom most oly kort idéz, / – mert eljön majd, azért is – / melyben a földön érdem, ész / diadalt ül, azért is, / jön az a kor, azért is, / midőn testvér lesz mindenütt / az ember, azért is!”; Robert BURNS: *Azért is, azért is* (Jékely Zoltán fordítása).

³² Mt 25,13.

³³ POLCZ i. m.

Végül Barochné Szabó Mariannára emlékezve és a fenti gondolatok szellemében idézném Paul Celan versét, aminek címe: *Engführung*. Ez a zenében a fuga egyik módja, amikor a szólamok egymásra torlódnak. Ennek a végén (de nem a legvégén) olvashatók ezek a sorok:

„Stehen noch Tempel.
Ein Stern
hat wohl noch Licht.
Nichts,
nichts ist verloren.

Ho-sianna.”³⁴

³⁴ „Állnak templomok még. / Egy csillag még világol. / Nincs, / nincs veszve semmi. / Ho-zsanna.”